

בְּנֵינוּ יְהִיוּ יְהוּדִים נוֹשְׂאֵי אֹר, לֹא רוֹצְחִים שְׂתוּקִפִּים

מיידיש: שחר לבנון*

יעקב גלאטשטיין, מגדולי משוררי יידיש במאה העשרים, נולד בלובלין ב־1896 והיגר ב־1914 לניו יורק, העיר שבה פעל ויצר רוב שנותיו, ואשר בה מת ב־1971. ב־1920 ייסד גלאטשטיין, יחד עם אהרון גלאנץ־לייטס ונ"ב מינקוב, את קבוצת "אינזיך" ("בתוך עצמך") – זרם פואטי שהתמקד בהתבוננות אינטרוספקטיבית וביקש להביא לידי ביטוי את מכלול המחשבות, הרעיונות והרגשות שחוה אדם המביט על העולם ובא עמו במגע. שירתו של גלאטשטיין הושפעה מהזרמים המודרניסטיים באירופה ובצפון אמריקה, ובייחוד מן השירה המודרנית האנגלו־סקסית, שבה היה גלאטשטיין בן־בית. שירתו מתאפיינת בסגנון יומיומי, כעין שיחה הנשזרת בהתבוננות חדה, אירונית, מאופקת ושכלתנית; שיריו כתובים על פי רוב בחרוז חופשי, אך תמיד מתוך זיקה לריתמוס קלאסי. הוא מרבה לעסוק בנושאים מְטֵה־לשוניים והיסטוריוסופיים. לאחר מלחמת העולם השנייה הפך חלק ניכר מיצירתו לקנינה על העבר התרבותי והמשפחתי שנמחה.

גלאטשטיין השתתף בעיתוני יידיש שונים בארצות הברית והחל בשנת 1945 אף פרסם טור שבועי בעיתון הניו יורקי "יידישער־קעמפֿער" ("הלוחם היהודי"), שעסק בביקורת ספרות ובנושאי תרבות וספרות כלליים. הוא כתב שתי יצירות פרוזה שנחשבות לאבני יסוד בספרות יידיש המודרנית: "כשיאש נסע" (1938) "כשיאש הגיע" (1940).**

מבחר השירים שלפניכם לקוח מספרו "פֿון מַיִן גאַנצער מיי" ("מכל עמלי"), שהופיע בשנת 1956. השיר "קיביה" הוא תגובתו המזועזעת של המשורר לטבח שערך צה"ל בכפר קיביה ב־1953, כאשר בתים פוצצו על יושביהם. גלאטשטיין מזכיר כאן את הכמיהה היהודית להומניזם, כך שהתוצאה מורכבת ועמוקה יותר ממה שמניח המושג השכיח "טוהר הנשק העברי". השיר "אוטוביוגרפיה" מאתגר ומפרק את מושג הביוגרפיה האישית דרך בניית מיתולוגיה מדומיינת, מלאת אירוניה עצמית. ב"נצחי" ממוסס המשורר את רעיון האלמוות כשהוא משווה את עצמו אל החולף והכלה; השיר "זקנים מסורים" מנסה להותיר את העבר, המתגלה בחדש שנבנה על חורבותיו; "מוצרט" ו"דוסטויבסקי" משרטטים שניים ממושאי ההערצה של המשורר, אם כי בהסתייגות אירונית. התרגום מנסה לפתוח צוהר חדש אל יצירתו של גלאטשטיין ולהגיש לקוראים מבחר זעיר, קורטוב, מיבולו של משורר גדול. אני מבקש להודות מקרב לב לוויקי שיפרסם ולבני מר על עזרתם ועל הידע הרב שחלקו עמי.

ש"ל

* פרט לשיר "קיביה", שתרגמה מיידיש סיון בסקין.

** על ספרי יאש של גלאטשטיין ראו גם במסתה של נעמה צפרוני בעמ' 309.

קיביה

א.

זעם, נקמה ועשן.
קמץ שטרוף בעיניו נוצץ.
מזינים בקשת וחץ,
בחשך הבגידה הלילי,
כרתו את הרחמים מלבם
אחי, האחים שלי,
והביאו את קלף חיי לפסילה.
אלי, אלהי ארן־רוח של בית־מדרש.
איך למחל על גבורה כל כך אפלה?

ב.

עמי, עמי הרחמן,
יהודי של כל חיי.
לא אותר עליך תמורת
ארסנל הגבורה הגדול בעולם.
העם של אבי הטוב
על אדמת פולין הזרה.
כמה טוב לב שננתי אתך
עוד מאז שנותי הרכות.
גאותי, נבחרתי.
הכח שבגלות הדרוכה.
אל תשחרר עצמך מד' אמותי הצודקות,
אל תעלים לי בשבי העולם,
ואזקים מדממים על ידיך.

ג.

אויבתי, זרועי הנטויה,
תהי צודקת לנצח.
לא תחלל לעולם
המלה היהודית.

וְיִהי הַמָּקוֹם
שֶׁל סֵלַע הַשְּׁלוֹם
אֵיתָן וְטָהוֹר.
וּכְשֶׁנִּתְחִיל לְסַפֵּר אֶת כָּל הַנוֹפְלִים,
נִרְפָּא אֶת הַפְּצוּעִים, אֶת הָאֲבֵלִים,
בְּאֵמוּנָה וּבְרַחֲמִים,
וְאֶפְלוּ בַשְּׁדוֹת מְלַחְמָה,
בְּלִילָה שֶׁל אֶפְלָה וּכְלָמָה,
בְּנִינוּ יִהְיוּ יְהוּדִים נוֹשְׂאֵי אוֹר –
לֹא רוֹצְחִים שְׂתוּקָפִים –
הֵם יִהְיוּ מְגֻנִּים, מְנַצְּחִים, נְעִלִים.

נצחי

חֲמִשָּׁה עָשָׂר פְּתִילִים הִדְלַקְתִּי,
עָשִׂיתִי חֵג אֶת אֲמֻצֵּעַ הַשְּׁבוּעַ.
אֶת כָּל הַגִּלְגָּלִים עָצַרְתִּי.
אֶת כָּל הָרָעָשִׁים הִחְרַשְׁתִּי.
אֶת כָּל הָרַחֲבוֹת קִשְׁטִיתִי –
לְמִי אֲנִי חוֹגֵג כָּאֵן?
לִי, כִּי אֲנִי נִצְחִי.
נִצְחִי כִּמּוֹ פֶּטְרוּזִילִיָּה.
כִּמּוֹ קְלָפוֹת תְּפוּזִי,
כִּמּוֹ גִּרְגֵר אֲבָקָה,
כִּמּוֹ נִיצוֹץ,
כִּמּוֹ מִשְׁבַּר רוּחַ,
כִּמּוֹ טַפַּת מֵיָם,
כִּמּוֹ חֲתוּל דָּרוֹס
שֶׁהִפְקִיד אֶת חַיּוֹ בְּסִבְלָנוֹת
בְּיָדֵי הָאֱלֹמוֹתִיּוֹת הָאֲנוּשִׁית.
וּמִי אֲשֶׁר רוֹצֵחַ, וּמִי שֶׁיִּבְקֹשׁ
אֶז שׁ, אֶז שׁ, אֶז שׁ

יבוא נא ויפנים –
 שאם החומות נחות דומם,
 זה כי אני רוצה
 שחג ילטף אבן ופלדה.
 כי אני אבן ואני פלדה.
 כי אני ואני ואני
 נצחי.

אוטוביוגרפיה

דחפתי לבני אתמוול את ההיסטוריה הבאה:
 אבי היה קיקלופ, וברור, בעל עין אחת,
 חמשה עשר אחי רצו לטרף אותי,
 בקשי נצחתי מידיהם
 והתחלתי לנדוד ברחבי העולם.
 בנודי בגרתי בשתי יממות,
 אבל לבית אבי כבר לא רציתי לחזור.
 יצאתי לצפניה ולמדתי Sprechen יידיש,
 עברתי ברית מילה ונעשיתי Jude.
 התחלתי לסחר בפשתן, בשעווה, באתרוגים, בפטמים קטומים –
 ונחלתי כשלון חרוץ.
 עד שנתקלתי במקרה בנסיכה זקנה
 שנפטרה והורישת לי את כל הונה.
 נהייתי עשיר,
 סבאתי וזללתי.
 וכשראיתי שאני משמין טפה,
 תפסתי לי כלה לחתונה.
 אחרי החתונה אול ההון
 ונעשיתי כותב עני בעתון.

לאבי, הקיקלופ, אני כותב לפעמים מכתב,
 אך לחמשה עשר אחי – אצבע משלשת.

באפלת העולם

בְּאַפֶּלֶת הָעוֹלָם,
יוֹשֵׁב חֶרֶט הַחֲקִים הַמִּשְׁגָּע
וּמִגְלַף דְּבָרוֹת חֲדָשִׁים.
כָּל הַ"לֹּא תַעֲשֶׂה" הַמְסוּרִים שְׁלָנוּ,
כָּל אֲשֶׁר הָיָה אֲסוּר לָנוּ,
כָּל אֲשֶׁר נִגְזַר עָלֵינוּ,
וַיְמָה שְׁנִמְנַע מֵאֲתָנוּ,
הַכֹּל הִפְכוּ הַטִּיִּסִים לַחֲרָבוֹת.

הַמְקוֹד שֶׁל הַחֶרֶט נוֹטֵל טוֹב וְרַע, יָד בְּיַד הַשָּׁנִים.
אֲנוּ חַיִּים, בִּינְתִים, עַל דְּבַרֵּת בֵּינֵינוּ.

זקנים מסורים

בְּעֶקְשָׁנוֹת רִצְחָנִית, לוֹחֲמָנִית וְאַטוּמָה
אֲנוּ צוֹבְעִים, זָקֵנִים מְסוּרִים, אֶת הַגָּג מִחֲדָשׁ.
נִשְׁוֹתֵינוּ קְשִׁישוֹת, עוֹלָמֵנוּ אֲבוּד, אֲבָל לְנִכְדִים שְׁצָרִיכִים לַהוֹלֵד
יִהְיֶה גַּג חֲדָשׁ.

וְהֵם יִנְתְּצוּ אֶת הַבֵּית עַד יְסוֹד וַיִּבְנוּ מִחֲדָשׁ אֶת הָעוֹלָם
הָעֵתִיק הַהוּא. (בְּעֶקְשָׁנוֹת רִצְחָנִית, לוֹחֲמָנִית וְאַטוּמָה.)
כֹּךְ אֲנוּ אוֹגְרִים כָּל פְּרוּר שְׂמִיחָה, כָּל אֶחָד לְעֶצְמוֹ עֲבוּר שְׁנוֹתָיו הַמְּאָחֳרוֹת,
לְאַלֶּה שְׁצָרִיכִים לַהוֹלֵד.
אֲבוֹתֵינוּ בְּאֲדָמָה, שְׁלָנוּ הַקְּבָרִים, וְאֲנוּ יוֹצְקִים עֲצָמֵנוּ בְּקִירוֹת
בְּעָרִיצוֹת כְּמוֹ קְדוֹשִׁים מְעֻנִּים.
בְּשִׁבִּיל אֶלֶּה שְׂיִמוּטָטוּ בֵּית, קִיר וְגִג
וְשׁוֹב יְקִימוּ אֶת הָעוֹלָם הָעֵתִיק הַהוּא.

שיני מייק

א.

שיני מייק ישן בארון הארד.
מבכה אותו ממלכה של שנים עשר רחובות
והפאה של האם וזקנו של האב.
צעירים יתומים עומדים בפנות הרחוב
ומקמטים סיגריות באצבעות עדינות רועדות.
נער עומד בפנה בכובע מלכסן
ויורק למרחק יריקה דקה.
על באר הדמעות מנחת אבן קשה, כבדה,
אבל היא יודעת ששיני מייק ישן כעת
בארון הארד.
האימה והמגן, המלך והשליט
של שנים עשר הרחובות,
מנח מטון וישן.
הפאה של האם מתנה עליו זכות אחרונה,
הוא לא נתן להוריו הזקנים להיות לעל על אחרים.
אך זקנו של האב מביש בשנותיו המאחרות,
כי כלם, כלם יודעים מכל קצוות שנים עשר הרחובות,
ששיני מייק נפל וישן כעת
בארון הארד.

ב.

ספינות גוררות כבדות מפלחות את המים המטנפים,
עשן מסריח מכסה את הגגות בפיה,
על בניני העולם הזעיר ההוא.
כאן, על הגג, הוא ראה את חזיון מלכותו.
הכביסה הרועדת על החוט
היתה שדמתו,
כאשר למטה למד האב בעינים חצי-עורות
על ספר מכתם בשמן
את התרגום עם הילדים

משלֶחַן – וְכִסֵּא a chair .
 הוּ, הָאֵם הַבִּינָה אֶת הָאֶסוֹן
 כְּשֶׁבָנָה טַפְס בְּמַהֲרִית בְּמַעֲלָה הַסֵּלָם,
 מִכִּיס רָחוּב לַעֲבָרִין צִמְרָת,
 לִכְחַ הַגָּדוֹל, מָלָךְ וּמִסְתַּעַר
 עַל כָּל קִצּוֹת שָׁנִים עֶשֶׂר הֶרְחֹבוֹת.
 הָאֲבוֹת, נוֹשְׂאֵי הַמִּים הָאֲדוּקִים וְקִצְבִּים גָּסִים וִירָאִים,
 נוֹתְרוּ בְּבִתֵּי הַקְּבֻרוֹת מַעֲבָר לַגֶּדֶר.
 הֵם לֹא יֵצְאוּ מִגֶּדֶר
 כְּשֶׁהָאֵב בְּעֵינָיו הָאֲדָמוֹת קִבַּע בְּשִׁפְעוֹ
 אֶת הַדְּלוֹת בְּבֵית בְּשִׁירָתוֹ –
 אוֹי, שְׁלֶחַן – וְכִסֵּא a chair .

ג.

אֵיךְ דָּמִין אֶת מַלְכוּתוֹ?
 אֵיךְ שָׁלַט?
 אֵיךְ מָשַׁל?
 אֵיךְ רָדָה?
 אֵיךְ דָּכָא?
 אֶת עוֹלָמוֹ הִזְעִיר עַד שֶׁהִגִּיעַ
 לְבֵית הַחֶק עִם הַפְּנִסִּים הִירָקִים.
 נֵרוֹת הַשֶּׁבֶת הַחֲלוּדִים שֶׁל הָאֵם,
 הַשֶּׁבֶת הַדֹּלָה בְּבֵית,
 הַקִּירוֹת הַטְּחוּבִים,
 זָקְנוֹ שֶׁל הָאֵב וְהַפֶּאֶה שֶׁל הָאֵם
 הָאֵם יָדְעוּ אֹז שֶׁתַּחַת גַּג אֶחָד
 מִתְגוֹרֵר מָלָךְ,
 שְׁמָלָךְ וּמָלָךְ, מָשַׁל וְשָׁלַט,
 עַד שֶׁנָּפַל מִיַּד אוֹיֵב?
 מִי גָדַע אֶת הַשׁוֹשְׁלֶת?
 שִׁנִּי מִיֵּיק יוֹדַע אֶךְ אֶסוֹר לְסַפֵּר,
 שִׁנִּי מִיֵּיק מְחִיךְ בְּאֶרֶן הָאֶרֶד.

ד.

כִּמָּה אֲמִץ בְּגוֹף כָּחוֹשׁ כָּל כָּה,
כִּמָּה כְּשֶׁרוֹן בְּשִׁפְתַיִם חֲתוּמֹת,
כִּמָּה עֵקֶשְׁנוֹת בְּרַגְלִים גְּאוֹת
לְבוֹא לְשִׁתְּךָ, לְשִׁתְּךָ, לְשִׁתְּךָ
לְמֵרָאשׁוֹת הָרֹאשׁ הַשּׁוֹתֶק.

הַנִּיחוּ לָהּ לְגִשֵּׁת לְאָרוֹן הָאֶרֶד.

הוּ, בְּחַיֵּיהֶּ הַצְעִירִים וְהַזָּהָרִים
הוּא הִיָּה בֶן הָאֲצִילִים,
הָאֲבִיר הַדּוֹהֵר עַל הַסּוֹס,
הַצְעִיר הָאֲטוּם, הַשְּׂכּוֹר,
שֶׁהָקִיא כַּעַס
וְדַבּוֹר לוֹהֵט.

כִּמָּה עֵקֶשְׁנוֹת לַעֲבֹר דֶּרֶךְ כָּל הַשּׁוֹרוֹת
וְלְבוֹא לְשִׁתְּךָ, לְשִׁתְּךָ, לְשִׁתְּךָ
לְמֵרָאשׁוֹת הָרֹאשׁ הַשּׁוֹתֶק.

הַנִּיחוּ לָהּ לְגִשֵּׁת לְאָרוֹן הָאֶרֶד.

דוסטויבסקי

א.

דוֹסְטוֹיבְּסְקִי הִנִּיחַ אֶת אֱלֹהִים
עַל הַשְּׁלָחַן, לִידוֹ
כְּמוֹ בְּקִבּוּק וּדְקָה
וְגִמְעָה.
הוּא הִקִּיא וּפָלַט,
הִתְפַּכַּח לְרַגַּע,
וְשׁוֹב נִמְשָׁךְ יְלֹאֲהִים,

כְּמוֹ לְבַקְבוּק.
פַּעַם, כְּשֶׁדוֹסְטוֹיבְּסְקִי הִתְגוֹלֵל עַל הָרִצְפָּה,
נִכְנַס אֵלָיו זֶקֶן.
הַזֶּקֶן הָרִים אוֹתוֹ בְּאַנְחָה
הַנִּיחוֹ עַל הַמִּטָּה הַקָּשָׁה
חָלַץ אֶת הַמַּגָּפִים מִן הָרַגְלִים הַמְלַכְלָכוֹת,
נָקָה אֶת הַפֶּה,
הִבְרִישׁ אֶת הַזֶּקֶן הַמְדַבֵּלֵל וְהַמְזוּהָם,
לִטֵּף אֶת הַמִּצָּח הַקָּרִיר מִזְעָה.

דוֹסְטוֹיבְּסְקִי פָקַח אֶת עֵינָיו הַטְטָרִיּוֹת
וְשָׁאַל:
מִי אַתָּה?
הַזֶּקֶן נָעֵלָם.
בְּצַעֲדִים רְעוּעִים הִתְקַרֵּב לְשִׁלְחוֹן הַכְּתִיבָה.
הַבְּקָבוּק הָיָה רִיק.
הוּא שָׁתָה אֶת אֱלֹהָיו עַד הַתַּחֲתִית.
הוּא נָטַל אֶת הָעֵט לְיָדוֹ
וְכָתַב לֹא הַפְּסָקָה.
הוּא פָּחַד לְהָרִים אֶת הָרֹאשׁ
מִכִּיּוֹן שִׂידֵעַ
שֶׁהַזֶּקֶן עוֹמֵד מֵעָלָיו,
שׁוֹמֵר עָלָיו,
בְּפִכְחוֹנוֹ הַטוֹב, הָאֲנוּשִׁי.

גַּם אוֹתוֹ תֵּאָר דוֹסְטוֹיבְּסְקִי בְּסַפְרָיו.

ב.

הָעֶצֶב שֶׁל חַיִּי
קָרוֹב כָּל כֶּן
לְכָל מִי שֶׁנוֹשֵׂא בְּעַל הַחַיִּים.
הוּא מִתְכּוֹפֵף, מִטָּה אֶזֶן
לְעֵלָה הַזְעִיר בִּיּוֹתֵר.
מִכִּיּוֹן אֶת הַכָּאֵב הָאֵלֶם שֶׁל כָּלֵב.

עֲמַל הָאָדָם מִנַּח עַל כְּתָפָיו.
הוא נושא אֶת הַמַּשָּׂא בְּצַעַר קָדוֹשׁ.

הַכֹּל הוא כּוֹתֵב בְּסִפְרָיו:
הַחֲשׁוֹן הַסּוֹפִי שֶׁל הַיְסוּרִים,
כָּל הַטְּעָנוֹת וְהָאֲמֻדָּנִים
שֶׁל הָאִיּוֹבִים הַשְּׂכוּרִים,
חֲסָרֵי הַכֹּל,
שֶׁהִלְקוּ בִּירֶשֶׁת הַצָּרֶעֶת שֶׁל הַחַיִּים.
אִם בְּרֹאשִׁית הִיא בְּרִיאָה וּפֶשֶׁר,
סִפְרָיו הֵם תֵּנִי"כִים שֶׁל תְּהוֹ.
הוא הַעֲנִיק לְכֹלֵם מְטוּבוֹ, הַבְּנֵתוֹ,
הַצִּית בָּהֶם טְרוּף חֲגִיגִי,
שִׁלַּח אוֹתָם לְכַתֵּת רַגְלֵיהֶם בְּדַרְכִּים,
צִוָּה לְהַתְלַלֵּךְ בְּרֶפֶשׁ
וּלְטַפֵּס לְאֱלֹהִים.

רַק אוֹתָנוּ תֹאֵר בְּסִפְרָיו
בְּזַעַם שְׂכוּר וּמִגָּאֵל בְּקִיא.
אֲנַחְנוּ הָיִינוּ הַסֵּנָה הַבּוֹעֵר בְּעֵינָיו.
אֲנַחְנוּ לֹא נִשְׂרָפִים.

אֵינָנו אֲנָשִׁים כִּי אִם יְהוּדִים,
שֶׁקִּבְּלוּ אֶת הַחַיִּים
בְּסִינִי, בְּצַעַר מוֹאָר וּמִלְכָּן.
הוא הָיָה חָכֵם וְאָדִיב לְכֹלֵם.
רַק אֲנַחְנוּ רָאִינוּ בּוֹ טַפֵּשׁ.

מוצרט

חֲלַמְתִּי שְׁגוּיִים צָלְבוּ אֶת מוֹצָרְט
וְקִבְּרוּ אוֹתוֹ קְבוּרַת חֲמוֹר.
רַק הַיְּהוּדִים רָאוּ בּוֹ אֶת אִישׁ הָאֱלֹהִים,
וְאֶת זִכְרוֹנוֹ הִמְבָּרֵךְ נוֹטְרִים.

אֲנִי הֵייתִי שְׁלִיחוֹ, בְּרַחֲבֵי הָעוֹלָם הַתְרוֹצֵצָתִי,
הַמְרָתִי לְדָתוֹ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר פָּגַשְׁתִּי.
כָּל נוֹצְרֵי שְׁהִכְרָתִי,
מִיָּד תִּפְסְתִּי וּמִצָּרָתִי.

כִּמָּה נִפְלָא הָאִישׁ הַשְּׂמִימִי
וְדִבְרוֹתָיו הַמוֹזִיקָלִיִּים,
כִּמָּה מְמַסְמְרוֹת בְּזִמְרָה
יְדֵי הַנְּהֶרֶה.
בְּמִצּוֹקְתוֹ הַגְּדוֹלָה,
הָאֲצָבָעוֹת צָחֲקוּ
לְזִמֹּר שְׁצָלְבוּ.
בְּעִצְבוֹתוֹ הַבּוֹכִיָּה,
אָהֵב יוֹתֵר מֵעֲצָמוֹ אֶת
הָאֶזֶן הַשְּׁנִיָּה.

כִּמָּה דָּלָה וְכִמָּה מְזֻעָר
נוֹתֶרֶת מוֹל מוֹצָרְט
הַדְרָשָׁה עַל הָהָר.